

Mieczysław Ptaśnik

Potrzeby i możliwości w dziedzinie ochrony nowożytnych fortyfikacji w Polsce

Ochrona Zabytków 18/2 (69), 3-4

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POTRZEBY I MOŻLIWOŚCI W DZIEDZINIE OCHRONY NOWOŻYTNYCH FORTYFIKACJI W POLSCE

Jednym z istotnych zagadnień współczesnej nauki i kultury jest dokumentacja osiągnięć myśli naukowej i technicznej oraz działalności artystycznej, a także zachowanie dla przyszłości tego, co stanowi dorobek „myśli i pracy wielu pokoleń”. Idea ta leży u podstaw ochrony zabytków we współczesnym społeczeństwie; w Polsce znalazła ona wyraz w sejmowej ustawie o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 15 lutego 1962 r. Ustawa ta w rozdziale o przedmiocie ochrony wskazuje m. in. na „zespoły budowlane o wartości architektonicznej” oraz „budowle mające znaczenie dla historii budownictwa”. Podkreśla ona również znaczenie zabytkowe pamiątek historycznych, militariów, pól bitew, miejsc upamiętnionych walkami oraz budowli związanych z ważnymi wydarzeniami historycznymi.

Powyższe postanowienia dają podstawę prawną do objęcia przez służbę konserwatorską rejestrem zabytków wielu obiektów architektury obronnej, fortyfikacji zabytkowych rozsianych na terenie całego kraju. Ewidencja zabytków, przeprowadzona przez Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki, dała bogaty materiał dla ich weryfikacji i klasyfikacji. Ewidencja nie objęła jednak wielu cennych obiektów architektury dziewiętnasto- i dwudziestowiecznej, m. in. również licznych fortyfikacji z okresu zaborów, pierwszej i drugiej wojny światowej oraz dwudziestolecia międzywojennego. Obiekty te mają duże znaczenie dla historii wojskowości i architektury obronnej, dlatego też jak najpełniejsze poznanie ich wartości z punktu widzenia techniki budownictwa wojskowego i historii architektury jest niezbędne.

Budowle te niejednokrotnie nie mają gospodarza, a tym samym narażone są na zagładę, nie doczekawszy się nawet inwentaryzacji oraz dokumentacji historycznej i fotograficznej. Fakt, że związane z historią naszego kraju fortyfikacje, będące szczytowymi osiągnięciami tego rodzaju budownictwa, znalazły się na jego terytorium, zobowiązuje do zachowania lub przynajmniej sporządzenia dokumentacji najciekawszych obiektów.

Istniejący stan zagrożenia wymaga podjęcia zespołowego działania w trzech płaszczyznach:

- prac naukowo-badawczych;
- znalezienia najwłaściwszej formy opieki konserwatorskiej;
- wykorzystania fortyfikacji pozbawionych użytkownika dla współczesnych potrzeb społeczeństwa.

W dziedzinie prac naukowo-badawczych na czoło wysuwa się konieczność przeprowadzenia pełnej ewidencji obiektów i wytypowania tych, które ze względu na swą wartość historyczną, techniczną oraz dydaktyczną powinny być zachowane, uznane za zabytki i podane konserwacji. W pracach tych niezbędny jest udział specjalistów — historyków wojskowości, konserwatorów oraz instytucji zajmujących się tą problematyką.

Oba problemy — opracowanie dokumentacji i opieka konserwatorska — wymagają powołania zespołów specjalistów oraz włączenia do działania szeregu zainteresowanych instytucji.

Wykorzystanie fortyfikacji nie użytkowanych dla współczesnych potrzeb ma kapitalne znaczenie, gdyż tylko w tym wypadku możemy spodziewać się, że najwartościowsze obiekty zostaną zachowane. Zmiana użytkownika, funkcji społecznej tego rodzaju obiektów, jest problemem skomplikowanym ze względu na ich charakter. Atrakcyjną formą użytkowania fortyfikacji jest m. in. zagospodarowanie ich dla celów turystyki, co znajduje wyraz w szeregu inicjatyw (np. Wał Pomorski czy fortyfikacje wokół Kopca Kościuszki w Krakowie). Pewną rolę w turystycznym zagospodarowaniu fortyfikacji mogą odegrać czasowe lub stałe ekspozycje urządzone przez muzea.

Rozwiązanie powyższych problemów wymaga zespołowego działania zainteresowanych instytucji oraz rad narodowych, mających decydujący głos w zagospodarowaniu obiektów oraz stworzeniu dla nich racjonalnego programu użytkowego.

W podsumowaniu nasuwają się następujące postulaty:

- utworzenie zespołu skupiającego specjalistów oraz zainteresowane instytucje;
- przeprowadzenie ewidencji i weryfikacji nowożytnych zespołów fortyfikacyjnych;
- roztoczenie opieki konserwatorskiej nad najcenniejszymi obiektami;
- opracowanie programu prac dokumentacyjnych i naukowych;
- opracowanie programu najpilniejszych prac konserwatorskich i stworzenie realnych

podstaw do ich realizacji przy współdziałaniu zainteresowanych resortów i instytucji. Podjęcie działania w wymienionych powyższych kierunkach pozwoli zachować wiele cennych obiektów i zespołów budownictwa obronnego, będących zabytkami techniki fortyfikacyjnej oraz dużą atrakcją turystyczną w służbie potrzeb współczesnego społeczeństwa.

mgr Mieczysław Ptaśnik
Dyrektor Zarządu Muzeów
i Ochrony Zabytków
Warszawa

BESOINS ET POSSIBILITÉS DANS LE DOMAINE DE LA PROTECTION DES OEUVRES DE L'ARCHITECTURE MILITAIRE DES XIX-e ET XX-e SIÈCLES EN POLOGNE

La nécessité de sauvegarder les biens acquis par l'activité scientifique, technique ou artistique en vue des siècles futurs, s'est manifestée en Pologne par la votation en 1962 de la loi concernant „la protection des biens culturels et les musées”. Suivant les prescriptions de cette loi, la protection des monuments concerne „les sites ayant une valeur architecturale et les monuments importants pour l'histoire de l'architecture” aussi bien que les lieux et monuments liés à des événements historiques notoires. Ces décisions constituent une base légale pour la sauvegarde de nombreuses fortifications disséminées sur le terrain de tout notre pays. Néanmoins la classification jusqu' alors employée pour les monuments historiques n'envisage point les nombreuses constructions d'art militaire de grande valeur mais d'époques plus récentes, notamment des XIX-e et XX-e siècles, qui ont pourtant une importance incontestable pour l'histoire de l'architecture militaire. Les constructions de défense ayant perdu leur valeur d'utilité vu le développement rapide de la technique militaire et n'étant pas administrées de façon rationnelle ni adaptées aux besoins de la vie contemporaine, menacent de tomber en ruine. Cet état de chose exige une intervention immédiate sur trois plans d'activité:

- travaux de recherches scientifiques,
- sauvegarde et conservation suivant la méthode la plus rationnelle,

— utilisation des fortifications abandonnées pour des fins utiles et les besoins de la société.

L'adaptation des bâtiments abandonnés, qui pourrait leur garantir des conditions de survie, mérite une attention particulière compte tenu des difficultés de trouver un utilisateur et une fonction sociale nouvelle. Une des meilleures formes d'adaptation aux besoins de la vie contemporaine de ce genre de monument se présente par son aménagement au service du tourisme avec si possible une exposition muséographique sur place.

La solution du problème de la protection des fortifications modernes en Pologne exige un plan d'activité d'ensemble, qui entraîne les motions suivantes:

Un groupe devrait réunir des spécialistes (experts) dans ce domaine et des institutions intéressées aux problèmes précités.

Un inventaire et une classification de l'architecture militaire devraient être établis.

Une protection générale pour conserver les monuments d'art militaire les plus remarquables ainsi qu'un programme des travaux d'investigation et de documentation.

Il faut prévoir dans le programme les interventions les plus pressantes et former une base réelle pour leur réalisation avec la collaboration des autorités, intéressées à ses problèmes, et des institutions compétentes.